

Катерина Климова,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов,
Житомирський національний агроекологічний університет
ORCID ID 0000-0003-0566-4044
klimov999@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ У ПІДГОТОВЦІ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ З ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ТА ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ»

Стаття присвячена актуальній проблемі впровадження електронного навчання в українських закладах вищої освіти. Доведено, що сформованість інформаційно-комунікаційної компетентності аспіранта є умовою становлення його як успішного фахівця певної галузі і педагога. У своїх твердженнях автор спирається на професійний стандарт викладача закладу вищої освіти та праці в галузі дидактики. Важливою є думка, що використання онлайн-платформ сприяє розвитку інформаційно-освітнього середовища університету. Здійснено спробу стисло охарактеризувати популярні в освіті онлайн-платформи. Проаналізовано навчально-методичне забезпечення курсу «Сучасні методики викладання у вищій школі та педагогічна майстерність», розміщеного на платформі Moodle, та доведено її переваги. Автор наголошує на актуальності впровадження курсу на всіх спеціальностях аспірантури. Теоретичні положення статті проілюстровано прикладами завдань для самостійної роботи аспірантів з використанням електронних засобів. Зазначено, що всі електронні засоби за умови раціонального використання в інформаційно-освітньому середовищі університету сприяють оновленню методик викладання навчальних дисциплін. Окреслено перспективи дослідження різних аспектів проблеми онлайн-освіти.

Ключові слова: інформаційно-освітнє середовище університету, загальні компетентності викладача ЗВО, електронне навчання, інформаційно-комунікаційна компетентність, онлайн-платформа, навчально-методичне забезпечення дисципліни.

Катерина Климова. Использование онлайн-платформ в подготовке докторов философии по дисциплине «Современные методики преподавания в высшей школе и педагогическое мастерство»

Статья посвящена актуальной проблеме внедрения электронного обучения в украинских высших учебных заведениях. Доказано, что сформированность информационно-коммуникационной компетентности аспиранта является предпосылкой становления его как успешного специалиста определенной отрасли и педагога. Автор исходит из профессионального стандарта преподавателя высшего учебного заведения, а также публикаций в сфере дидактики. Интересна мысль, что использование онлайн-платформ способствует развитию информационно-образовательной среды университета. Предложена краткая характеристика популярных в образовании онлайн платформ. Проанализировано содержание курса «Современные методики преподавания в высшей школе и педагогическое мастерство», размещенного на платформе Moodle. Автор доказывает актуальность введения курса на всех специальностях аспирантуры. Теоретические выводы статьи проиллюстрированы примерами заданий для самостоятельной работы аспирантов с использованием электронных средств. Подчеркивается, что все электронные средства при условии рационального ис-

пользования в информационно-образовательной среде университета способствуют обновлению методик преподавания учебных дисциплин. Намечены перспективы исследования различных аспектов проблемы онлайн образования.

Ключевые слова: *інформаційно-образовательна среда университета, общі компетентності преподавателя вуза, електронне навчання, інформаційно-комунікаційна компетентність, онлайн платформа, навчально-методичне забезпечення дисципліни.*

Kateryna Klymova. The use of online platforms in the preparation of doctors of philosophy in the discipline «Modern teaching methods in higher education and pedagogical skills»

The article is devoted to the actual problem of introducing e-learning in Ukrainian higher educational institutions. It is proved that the formation of the informational and communicative competence of a postgraduate student is a prerequisite for his formation as a successful specialist in a particular industry and in teaching. The author refers to the professional standard of a teacher of a higher educational institution, as well as to the publications in the field of didactics. An interesting idea is that the use of online platforms contributes to the development of the information and educational environment of the university. A brief description of the most popular educational online platforms is offered. Such online platforms as Moodle and BlackBoard aimed at storing and sharing any educational materials by higher-education teachers and students are described in the article. The content of the course «Modern teaching methods in higher education and pedagogical skills», posted on the Moodle platform, has been analyzed. The author proves the relevance of the introduction of the course in all specialties of the postgraduate studies. The theoretical conclusions of the article are illustrated with the examples of assignments for independent work of graduate students using e-learning. It is emphasized that all electronic means, rationally used in the informational and educational environment of the university, contribute to the renewal of the academic disciplines teaching methods. Prospects for the study of various aspects of the problem of online education are outlined.

Key words: *information and educational environment of the university, general competencies of a university teacher, e-learning, information and communication competence, online platform, educational and methodological support of the discipline.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток вищої освіти в Україні повсякчас стикається з викликами, які на сьогодні набули глобального характеру – e-learning (електронне навчання, або онлайн-навчання) відіграє визначальну роль в інформаційно-освітньому середовищі університету. Про актуальність, переваги й недоліки електронного навчання йдеться на сторінках науково-педагогічних видань, ця проблема є предметом громадського обговорення та освітянських дискусій. Щодо переваг – беззаперечною, на наш погляд, є думка О. В. Мамона: «Використання технологій електронного навчання надає студентові величезний простір для самостійної діяльності, формує у нього здатності до самоосвіти, самовдосконалення, самопізнання, самоінформування, тобто вміння отримувати необхідну інформацію та працювати з нею» [1, с. 71]. Відповідно, кожен викладач, компетентно використовуючи онлайн-платформи у своїй педагогічній діяльності, зокрема в умовах дистанційної освіти, розраховує на належний рівень сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності у студентів/аспірантів і відображає це у змісті навчально-методичного забезпечення дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми використання технологій дистанційного/електронного навчання у підготовці здобувачів вищої освіти відображено в численних наукових працях (О. М. Алексєєв, О. Є. Антонова, О. Ю. Балаєва, Ю. П. Біляй, С. С. Вітвицька, Т. В. Волошина, А. Ю. Голобородько, О. А. Дубасєнюк, С. М. Іванова, В. В. Каплінський, І. І. Капустян, К. Р. Колос, Р. Б. Коцюба, А. Б. Ко-

чарян, Л. А. Лупаренко, С. М. Процька, О. М. Самойленко, Н. Г. Сидорчук, М. О. Синиця, М. П. Шишкіна, А. В. Яцишин та ін.).

Досліджуючи особливості організації навчального процесу з використанням електронних навчальних матеріалів, М. Л. Роганов та М. М. Роганов окреслюють низку завдань, спрямованих на формування інформаційно-освітнього середовища, якими є: «грамотне використання програмно-апаратних комплексів; вибір структури і параметрів середовища навчального призначення, а також створення навчальних курсів і методики їх викладання» [2, с. 183]. Цілком погоджуємося з думкою науковців, що визначальною є компетентність педагога, його обізнаність в інформаційно-комп'ютерних технологіях незалежно від навчального предмета, уміння в доступній та зрозумілій формі передати навчальний матеріал в електронній формі [2, с. 183]. З огляду на це, робота всіх структурних підрозділів ЗВО, у тому числі відділу аспірантури і докторантури, спрямована на вирішення окреслених вище завдань.

Діяльність аспірантури передбачає формування у фахівців третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти науково-професійних компетентностей, спрямованих на здійснення інноваційної, педагогічної, експериментально-дослідницької, професійної та науково-організаційної діяльності в різних секторах національної економіки, сфері державного управління, у закладах вищої освіти та науково-дослідницьких установах. Не викликає жодних сумнівів, що вимогою до випускників аспірантури, які щороку поповнюють професорсько-викладацький склад закладу вищої освіти, є не тільки ґрунтовна теоретична підготовка за обраною галуззю знань, підтверджена власним науковим доробком (підготовленим текстом дисертації, належною апробацією результатів дослідження), а й професійно-педагогічна компетентність, готовність до викладацької роботи. Якщо педагогічні університети формують зазначену компетентність протягом усіх років навчання – студент/магістрант/аспірант, то інші ЗВО закономірно приділяють увагу педагогічним дисциплінам лише у контексті підготовки викладачів в аспірантурі.

Професійний стандарт викладача закладу вищої освіти, затверджений Мінекономіки (Наказ № 610 від 23 березня 2021 р.), визначає перелік загальних компетентностей викладачів ЗВО, до яких належать: 1. Знання та розуміння предметної області і професійної діяльності. 2. Володіння навичками критичного мислення. 3. Володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію. 4. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології. 5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. 6. Здатність до особистісного і професійного розвитку. 7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). 8. Здатність застосовувати кращі практики у професійній діяльності. 9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети. 10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). 11. Здатність проявляти толерантність та повагу до культурної різноманітності. 12. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо [3].

Мета статті. Зосередивши увагу на здатності майбутніх докторів філософії використовувати інформаційні та комунікаційні технології у процесі навчання/самонавчання та викладання фахових дисциплін у ЗВО, здійснимо спробу окреслити роль і місце e-learning (електронного навчання) у формуванні цієї загальної компетентності на заняттях з курсу «Сучасні методики викладання у вищій школі та педагогічна майстерність», а також охарактеризувати деякі особливості використання онлайн-платформ.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До освітньо-наукових програм широкого спектру спеціальностей, затверджених на державному рівні, входять обов'язкові та вибіркові компоненти циклів загальної та професійної підготовки. Курс «Сучасні методики викладання у вищій школі та педагогічна майстерність»

є обов'язковою навчальною дисципліною циклу універсальної підготовки здобувачів освітнього ступеню доктора філософії. Дисципліна викладається в 2-му семестрі першого року навчання, розрахована на 120 год (4 кредити) на денній та заочній формах і має відповідно 20/6 год лекційних занять, 22/6 год семінарських занять; формою підсумкового контролю є залік. Навчальні модулі охоплюють широкий спектр педагогічних, психолого-педагогічних та загальнодидактичних проблем, зокрема, таких як: методологія педагогіки вищої школи та державні стандарти вищої освіти; традиційні та інноваційні методи навчання; навчально-методичне забезпечення дисциплін; комунікативна взаємодія суб'єктів освітнього процесу; форми навчальних занять у вищій школі та методики її проведення; структурні компоненти педагогічної майстерності.

Своєчасність упровадження курсу на всіх спеціальностях аспірантури з 2020/2021 навчального року зумовлена вимогами сучасної освіти до професійно- педагогічної підготовки компетентного викладача вищої школи.

Предметом курсу є сучасні методики викладання у вищій школі та педагогічна майстерність як найвищий рівень педагогічної діяльності викладача вищої школи. Мета навчальної дисципліни циклу універсальної підготовки полягає у формуванні в здобувачів освітнього ступеню доктора філософії професійно-педагогічної компетентності, зокрема високого рівня педагогічної майстерності, коли відбувається синтез наукових знань із фахових дисциплін та вмінь і навичок ефективно використовувати традиційні й інноваційні методи їх викладання у вищій школі. Відповідно до мети цілями курсу є формування знань про: 1) предмет, завдання, основні категорії та актуальні проблеми методики викладання у вищій школі; 2) комунікативне забезпечення освітнього процесу у вищій школі; 3) методику підготовки навчальних занять у вищій школі; 4) педагогічну майстерність як найвищий рівень педагогічної діяльності викладача вищої школи, – орієнтованих на професійну діяльність умінь і практичних навичок.

Курс сприяє формуванню у здобувачів загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, таких як: здатність здійснювати організацію освітнього процесу та підготовку здобувачів вищої освіти до професійно-орієнтованої діяльності; здатність дотримуватися етики та академічної доброчесності в наукових дослідженнях та науково-педагогічній діяльності та ін. Результатами навчання передбачено сформованість таких умінь, як: 1) уміння організувати та здійснювати освітньо-наукову діяльність в умовах динамічних змін розвитку суспільства; 2) уміння вільно спілкуватися зі світовою академічною спільнотою та громадськістю у відповідній галузі наукової та/або професійної діяльності; 3) уміння започатковувати, планувати, реалізовувати та коригувати науково-педагогічну діяльність; 4) уміння приймати обґрунтовані рішення, саморозвиватися і самовдосконалюватися, нести відповідальність за новизну наукових досліджень та прийняття експертних рішень, мотивувати співробітників, та рухатися до спільної мети.

Укладаючи програму навчальної дисципліни та спираючись при цьому на відомі дидактичні праці [4–6], ми виокремили три тематично насичених модулі:

- МОДУЛЬ 1. Предмет, завдання, основні категорії та актуальні проблеми методики викладання у вищій школі.

Тема 1. Мета, завдання та зміст вищої освіти в Україні. Методологія педагогіки вищої школи. Державні стандарти вищої освіти. Тема 2. Методи педагогіки вищої школи. Загальнодидактичні принципи, форми і засоби. Поняття про традиційні та інноваційні методи навчання. Тема 3. Дидактична, технологічна та організаційна діяльність викладача. Зміст навчально-методичного забезпечення дисципліни.

- МОДУЛЬ 2. Комунікативне забезпечення освітнього процесу у вищій школі.

Тема 4. Психолого-педагогічні особливості комунікативної взаємодії «викладач-студент». Тема 5. Мовнокомунікативна професійна компетентність як особистісна якість викладача.

• МОДУЛЬ 3. Методика підготовки навчальних занять у вищій школі.

Тема 6. Лекція як провідна форма навчального процесу. Типологія лекцій. Тема 7. Практичне, семінарське і лабораторне заняття: загальна характеристика. Тема 8. Форми організації індивідуально-самостійної роботи студентів.

МОДУЛЬ 4. Педагогічна майстерність як найвищий рівень педагогічної діяльності викладача вищої школи.

Тема 9. Структурні компоненти педагогічної майстерності. Тема 10. Самовиховання як шлях професійного самовдосконалення викладача.

Формат проведення занять із дисципліни визначено як змішаний – поєднання традиційних форм офлайн-навчання з елементами електронного навчання – зокрема через онлайн-платформу Moodle. Вибір цієї платформи зумовлений як об'єктивним чинником (вибором університету), так і особистим переконанням в оптимальності використання для зазначеного курсу.

З огляду на привабливість та поширення електронного навчання, на сьогодні створено чимало e-learning платформ (LMS), покликаних обслуговувати професійні та освітні потреби користувачів, забезпечити інтерактивну взаємодію суб'єктів навчання, зробити процес самонавчання ефективним та цікавим.

Глобальний ринок електронної освіти представлений багатьма онлайн-платформами, прийнятними для використання в державних структурах. Наприклад, Національне агентство України з питань державної служби пропонує цілу низку онлайн-платформ для самоосвіти державних службовців, на яких представлено широкий діапазон програм підвищення кваліфікації, зокрема публічних консультацій з таких питань: «Управління людьми і проектами», «Емоційний інтелект», «Персональна ефективність», «Школа HR» та ін. (Освітній Хаб – EduHub.in.ua <https://eduhub.in.ua>); «Ефективні комунікації для освітніх управлінців», «Європейський механізм захисту прав людини», «Лайфхаки з української мови» та ін. (EdEra (Education Era) <https://www.ed-era.com/>).

До відомих у світі платформ електронного навчання належать **Coursera** (створена у 2012 р., вона поширена в освітніх закладах та культурних установах США), **Prometheus** (діє в Україні з 2014 року). Ці LMS передбачають вибір мови користувачем, а також видачу міжнародних сертифікатів про закінчення курсів, які можуть прирівнюватися роботодавцями до дипломів. В умовах карантинних обмежень заклади освіти застосовують Google Classroom — безкоштовний вебсервіс для редагування текстів та обміну файлами (наприклад, контрольними роботами, тестами) з використанням пошти Google (Gmail). Спрощеним варіантом системи управління навчанням є центр для командної роботи в Office 365 «Microsoft Teams».

Із-поміж LMS в системі вищої освіти України набула популярності платформа **Blackboard**, яка отримала світове визнання у багатьох закладах освіти. Вона узгоджена із системами шкільного та університетського адміністрування. Водночас вважається, що платформа сфокусована на вчителів та викладачів. У порівнянні з **Blackboard**, така платформа LMS, як **Moodle**, є гнучкою, простою в користуванні та універсальною – розрахованою на всіх учасників навчального процесу. Платформа **Moodle** була обрана багатьма ЗВО під час карантинних обмежень і зумовленого цим змішаного типу навчання. Користуючись цією системою, викладач розміщує в мережі університету всі необхідні навчально-методичні матеріали до курсу: силабус та робочу програму дисципліни, конспекти лекцій, матеріали прак-

тичних, семінарських і лабораторних занять, інструкції для виконання індивідуально-самостійної роботи, різноманітні тестові завдання для контролю знань, умінь та навичок. Педагог отримує можливість «наповнити» свій курс відеофайлами, гіперпосиланнями на додаткові джерела інформації, презентаціями. Зареєстровані учасники розподілені по **групах**, працює електронний журнал оцінок, автоматично здійснюється обрахунок результатів підсумкового тестування з курсу, що значно полегшує викладачеві процедуру оцінювання. Важливо, що платформа сумісна з мобільними пристроями, а також є безкоштовним ресурсом. Окрім того, **Moodle** передбачає можливість перевірки робіт на плагіат плагіатчекером **Unicheck**. Для проведення відеоконференцій та вебінарів, як правило, використовують сервіси **Zoom**, **Skype** або **Viber**. Онлайн-спілкування забезпечують також мегапопулярні соціальні мережі **Telegram**, **Twitter**, **Instagram** та Facebook.

Опановуючи дистанційно сучасні методики викладання у вищій школі та основи педагогічної майстерності, аспіранти створюють електронні презентації з використанням програми PowerPoint. Наведемо орієнтовну **тематику презентацій**: «Філософські концепції персоналізму, прагматизму, екзистенціалізму, неотомізму, сцієнтизму, натуралізму та інших течій у педагогіці», «Історія української педагогіки: періодизація розвитку», «Зміст стандартів вищої освіти (за галузями). Перелік компетентностей здобувачів», «Структура методології педагогіки вищої школи. Предмет педагогіки вищої школи», «Електронні засоби навчання», «Методи інтерв'ювання, проєктів, портфоліо, коло ідей, акваріум у дидактиці вищої школи», «ЄКТС і європейський простір вищої освіти», «Евристика як галузь знань про творчу діяльність», «Суржик як соціолінгвістичний феномен», «Іншомовні слова у професійному вокабулярії викладача вищої школи», «Сучасний український правопис 2019 р. Особливості написання окремих слів», «Зміст НМЗ однієї з фахових дисциплін (за вибором здобувача)», «Комунікативна взаємодія в дистанційному навчанні», «Невербальні засоби професійно-педагогічної комунікації», «Асертивність як вид педагогічної комунікації», «Психолого-педагогічні аспекти організації самостійної навчальної діяльності студентів», «Педагогіка добра» Івана Зязюна в підготовці майбутніх фахівців», «Прийоми самовиховання», «Основи процесу самовиховання», «Саморозвиток педагогічної майстерності викладача в умовах інформаційно-технологічного суспільства», «Психолого-педагогічні особливості сучасного викладача».

Завдання для самостійної роботи, запропоновані здобувачам освітнього ступеню доктора філософії, теж передбачають сформовану інформаційно-комунікаційну компетентність майбутніх викладачів ЗВО: 1. Підготуйте телепрезентацію (радіопрезентацію) однієї з книг за професійною тематикою, скориставшись електронними інформаційними ресурсами Інтернету та вимогами до мовлення диктора. 2. Підготуйте тест на комунікабельність 20 питань (для групи). 3. Складіть діалог викладач/студент щодо критеріїв оцінювання відповіді на іспиті. 4. Підготуйте розгорнутий план-конспект інноваційної лекції (дисципліни за фахом). 5. Підготуйте розгорнутий план-конспект практичного заняття (дисципліни за фахом). 6. Програйте фрагмент лекції у групі. 7. Програйте фрагмент практичного заняття у групі. 8. Підготуйте орієнтовану тематику презентацій із дисципліни за фахом, рекомендованих студентам для самостійної підготовки. 9. Укладіть список допоміжних інформаційних джерел для самостійного вивчення з теми фахової дисципліни (оформлений згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання з бібліографічних посилань»). 10. Розв'яжіть педагогічні задачі (з навчально-методичної, наукової та організаційної роботи викладача).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Підсумовуючи зазначене вище, наголосимо на тому, що всі електронні засоби

за умови раціонального використання в інформаційно-освітньому середовищі університету сприяють оновленню методик викладання навчальних дисциплін. Подальшого дослідження потребує проблема технічного вдосконалення онлайн-платформ (зокрема Moodle). Доцільно, на наш погляд, розглянути питання психологічної адаптації студентів/аспірантів до змішаного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мамон О. В. Переваги навчання з використанням технологій e-learning у порівнянні з традиційною освітою [Електронний ресурс]. Режим доступу : <file:///C:/Users/I/Downloads/200-Article%20Text-369-1-10-20181125.pdf>

2. Роганов М. Л., Роганов М. М. Організація навчального процесу з використанням електронних навчальних матеріалів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. праць*. Сєверодонецьк, 2019. Вип. 4 (91). С. 182–190.

3. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://osvita.ua/doc/files/news/819/81950/610_Vikladachi_zakladiv_vishoyi_osviti.pdf

4. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. Київ : КНТ, 2018. 226 с.

5. Теорія і методика викладання в вищій школі. Конспект лекцій з навчальної дисципліни : навч. посіб. для підготовки докторів філософії очної форми навчання, які навчаються за спеціальністю 133 – «Галузеве машинобудування» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. І. О. Казак. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 116 с.

6. Климова К. Я. Культура спілкування як елемент педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць* / ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). Вип. 31 (41). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 76–79.

REFERENCES

1. Mamon O. V. Perevahy navchannia z vykorystanniam tekhnolohii e-learning u porivnianni z tradytsiinoiu osvitoiu [Advantages of learning with the use of e-learning technologies in comparison with traditional education] [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <file:///C:/Users/I/Downloads/200-Article%20Text-369-1-10-20181125.pdf> [in Ukrainian].

2. Rohanov M. L., Rohanov M. M. Orhanizatsiia navchalnoho protsesu z vykorystanniam elektronnykh navchalnykh materialiv [Organization of the educational process using electronic educational materials]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka : zb. nauk. prats*. Vyp. 4 (91). Sievierodonetsk, 2019. S. 182–190 [in Ukrainian].

3. Profesiyni standart na hrupu profesii «Vykladachi zakladiv vyshchoi osvity» [Professional standard for the group of professions «Teachers of higher education institutions»]. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : https://osvita.ua/doc/files/news/819/81950/610_Vikladachi_zakladiv_vishoyi_osviti.pdf [in Ukrainian].

4. Kaplinskyi V. V. Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli : navchalnyi posibnyk [Methods of teaching in high school]. Kyiv : KNT, 2018. 226 s. [in Ukrainian].

5. Teoriia i metodyka vykladannia v vyshchii shkoli [Theory and methods of teaching in high school]. Konspekt lektzii z navchalnoi dystsypliny : navch. posib. dlia pidhotovky doktoriv filosofii ochnoi formy navchannia, yaki navchaiutsia za spetsialnistiu 133 – «Haluzeve mashynobuduvannia»

/ KPI im. Ihoria Sikorskoho; uklad. I. O. Kazak. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2018. 116 s. [in Ukrainian].

6. Klymova K. Ya. Kultura spilkuvannia yak element pedahohichnoi maisternosti vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Communication Culture as an element of pedagogical skills of a teacher of a higher educational institution]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 16. Tvorcha osobystist uchytielia: problemy teorii i praktyky: zbirnyk naukovykh prats / red. kol.: N. V. Huzii (vidp. red.). Vyp. 31 (41). Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2019. S. 76–79 [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 13.09.2021 р.